

Το περιεχόμενο της εκπαίδευσης και η καταγωγή της έννοιας του «κριτικού μεταμοντερνισμού» στο έργο του Peter McLaren. Όψεις της κριτικής παιδαγωγικής στην εποχή της κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού στην εκπαίδευση.

Η παρούσα εργασία διαπραγματεύεται την πορεία των θέσεων και των αντιλήψεων του κριτικού ριζοσπάστη παιδαγωγού Peter McLaren για το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων στο σύνολο του έργου του. Οι θεωρητικές διαδρομές του McLaren, έχοντας αφετηρία την κριτική απέναντι στην αναδιάρθρωση του νεοσυντηρητισμού και του νεοφιλελευθερισμού στην εκπαίδευση στις αρχές της δεκαετίας του 1980, φαίνεται να καταλήγουν, στα τέλη της δεκαετίας του 1990, σε υποδοχέα της μετανεωτερικής θεωρίας, έστω και στην εκδοχή μιας κριτικής προσέγγισης του σχολικού θεσμού στα πλαίσια ενός κριτικού μεταμοντερνισμού της αντίστασης για την εκπαίδευση και για τον εκπαιδευτικό στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες. Είναι όμως αυτή η εικόνα του έργου του Peter McLaren για το περιεχόμενο των Α.Π. που επιβιώνει και στα κείμενά του των τελευταίων ετών;

Ο Peter McLaren από τις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας ανασκευάζει τις θέσεις του για το περιεχόμενο των Α.Π. στη βάση του έργου του Paulo Freire και της μαρξιστικής θεωρίας, καθώς στον ορίζοντα της αναπροσαρμογής των ιδεολογικών επιχειρημάτων της κυρίαρχης αντίληψης για την εκπαίδευση αντιπαράβάλλει μια ταξική ανάλυση για το περιεχομένου της εκπαίδευσης και για τις ενδεχόμενες τομές και παρεμβάσεις σε επίπεδο εκπαιδευτικής πολιτικής, ώστε να επαναπροσδιοριστούν οι εγκαθιδρυμένες μορφωτικές, κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις στην εκπαίδευση.

Την ίδια στιγμή, η ανάλυση του McLaren εμπλουτίζει τις θέσεις της απελευθερωτικής παιδαγωγικής, προβάλλοντας τις δυνατότητες μιας θεωρητικο-πρακτικής αντίπαλης λογικής στην αναπαραγωγή των μορφών κοινωνικής και οικονομικής εξαθλίωσης, των φυλετικών και των σεξιστικών διακρίσεων, της απορρύθμισης των δημοκρατικών πολιτικών μορφών οργάνωσής της, που η σημερινή εκπαιδευτική πολιτική στην ελληνική πραγματικότητα φαίνεται να επιβεβαιώνει και να νομιμοποιεί.

I. Το περιεχόμενο της εκπαίδευσης και το έργο του Peter McLaren

Στη σημερινή εκπαιδευτική συγκυρία παράλληλα με μια σειρά ευρύτερων θεσμικών αναδιαρθρώσεων του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος (εισαγωγή και «στήριξη» νέων εκπαιδευτικών θεσμών, αναδιοργάνωση και ενίσχυση της διοικητικής ιεραρχίας, αξιολόγηση εκπαιδευτικών), επανέρχεται το ζήτημα του περιεχομένου της εκπαίδευσης. Ζήτημα που δεν ανταποκρίνεται απλά σε μια ακολουθία επιστημολογικών ερωτημάτων, αλλά εγείρει ένα πλήθος ιστορικών, πολιτικών και οικονομικών θεμάτων, δεδομένου ότι «η οργάνωση της σχολικής γνώσης αποτελεί κοινωνικό γεγονός» (Νούτσος, 1979, σ. 299), διαμορφώνοντας κάθε φορά τη φιλοσοφία, «τις διαφορετικές ιδεολογικοπολιτικές τοποθετήσεις», στην επιλογή του περιεχομένου της σχολικής γνώσης (γνώση για ποιόν, γιατί, πώς;)¹.

Στόχος της εργασίας είναι να αντιπαραθέσει στην τρέχουσα αντίληψη² σύνταξης του σχολικού αναλυτικού προγράμματος με αφορμή τη μελέτη του έργου του Peter McLaren, ένα σύνολο θεωρητικών διερευνήσεων που άπτονται της σύγχρονης κριτικής παιδαγωγικής πράξης, ώστε:

- (α). να κατανοηθούν οι αντιφάσεις τις θεωρητικής αφετηρίας των ιδεολογημάτων στην ελληνική εκπαίδευση (κοινωνία πληροφορίας, ευέλικτες μορφές εκπαίδευσης, νέες τεχνολογίες, διαθεματικότητα, αποδοτικότητα, ποιότητα στην εκπαίδευση),
- (β). να αναδειχθούν τα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των επιλογών για τη διαμόρφωση των αναλυτικών προγραμμάτων, ώστε μέσα από την αντιπαραθέση των σύστοιχων κοσμοαντιλήψεων να φωτιστεί το βαθύτερο επίπεδο ανάλυσης που αφορά τους συσχετισμούς των κοινωνικών σχέσεων, δίνοντας έμφαση στις σχέσεις ανάμεσα στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης, στους εκπαιδευτικούς θεσμούς και στην κοινωνία,
- (γ). να συσταθεί ένα σώμα θεωρητικών και πραξιακών αρχών που προδιαγράφει τόσο τις συνθήκες άρνησης της λειτουργία του κεφαλαιοκρατικού συστήματος όσο και τις ελπίδες και τις δυνατότητες για έναν κοινωνικό μετασχηματισμό που περιλαμβάνει μια νέα σύνδεση/σχέση εκπαίδευσης και κοινωνίας.

Η διαδρομή, όπως προκύπτει από την μελέτη του έργου του Peter McLaren, από τον «κριτικό μεταμονερνισμό» ως τις θέσεις για έναν επαναπροσδιορισμό της εκπαιδευτικής θεωρίας με βάση τη Φρεϊριανή παράδοση για σκοπό μια «παιδαγωγική της αντίστασης» και, συνακόλουθα, για μια κοινωνική θεώρηση του απελευθερωτικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης, θέτει σε πρώτη προτεραιότητα το ζήτημα της επιλογής των θεωρητικών εργαλείων για το σχεδιασμό, το περιεχόμενο και την ανάπτυξη του αναλυτικού προγράμματος του σχολείου.

Η μελέτη όμως του έργου του κριτικού παιδαγωγού Peter McLaren δεν ολοκληρώνεται απλά στη διατύπωση μιας αντίπαλης παιδαγωγικής που διακηρύσσει μεταξύ άλλων έναν κώδικα προς μια κριτική αναθεώρηση του περιεχομένου της εκπαίδευσης³. Δεν πρόκειται απλά για την επισήμανση ότι η εκπαιδευτική θεωρία, σήμερα παρά ποτέ, χρειάζεται να προβληθεί στα πεδία της πιο σύνθετης κοινωνικής και πολιτικής θεωρίας⁴ για να ανανεώσει τη θεωρητική και πραξιακή της υπόσταση (κάτι που ήδη συνέβη στις αρχές της δεκαετίας του 1970 με την «νέα κοινωνιολογία της εκπαίδευσης»). Ο αναγνώστης του έργου του Peter McLaren συγκροτεί ένα σώμα θέσεων και ιδεών (σύνδεση εκπαίδευσης με το διεθνοποιημένο κεφαλαιοκρατικό σύστημα και την πολιτική για τον πολιτισμό) σχετικά με το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, οριοθετεί την εκπαίδευση ως ένα δημόσιο χώρο όπου διακυβεύεται η συμμετοχή των λαών –ιδιαίτερα εκείνων των τάξεων που βρίσκονται στο κοινωνικό περιθώριο, βιώνοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό και την ανέχεια– στη διαμόρφωση των ιστορικών επιλογών που θα ορίσουν τελικά τον προσανατολισμό της κοινωνίας για τα επόμενα χρόνια (McLaren, 2000, 2001, 2005, McLaren & Rikowski, 2001).

II. Από τον «κριτικό μεταμοντερνισμό» στην «παιδαγωγική της αντίστασης και του κοινωνικού μετασχηματισμού»

II.α. Κοινωνική αλληλεπίδραση και οι συνθήκες νοηματόδοτησης στο σχολείο

Σχηματικά, ο Peter McLaren, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, αναφέρεται στο ζήτημα του περιεχομένου της εκπαίδευσης ανατρέχοντας στις έννοιες της ιδεολογίας και της ηγεμονίας. Καταλήγει στην αποδοχή ενός μετα-μαρξιστικού μοντέλου, όπως το αποκαλεί (McLaren, 1989b, σ. 175), όπου μέσα από τη κοινωνική δράση (που είναι απόρροια των κοινωνικών, πολιτισμικών και ιστορικών αλληλεξαρτήσεων που συγκλίνουν στο χώρο του σχολείου) στα πλαίσια του σχολείου συγκροτεί το πλαίσιο αρχών για την κριτική του σχολείου σε μια δεδομένη ιστορική περίοδο⁵ (δηλαδή, την περίοδο όπου επιχειρείται η νεοφιλελεύθερη ανασυγκρότηση και η κατάλυση των κοινωνικών κεκτημένων στην αμερικανική εκπαίδευση ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980⁶) (McLaren, 1989b). Ο Peter McLaren προσφέρει μια διεισδυτική θεωρητική «περιήγηση»⁷ με αφετηρία την έννοια της ιδεολογίας, η οποία προεξάρχει μέσα στο σύνολο των στάσεων, συμπεριφορών και αντιλήψεων των κοινωνικών σχέσεων⁸ που διαπερνούν το σχολείο. Προβάλλει τη θέση σύμφωνα με την οποία μια διαδικασία αντίστασης μπορεί να οργανωθεί στο «εσωτερικό» της σχολικής τάξης. Όχι τόσο ως απλή αντίδραση στην υπάρχουσα ηγεμονία, δηλαδή ως μια διαδικασία αντίστασης η οποία μπορεί να λειτουργήσει άμεσα στις παρούσες συν-

θήκες της σχολικής τάξης από τους εκπαιδευτικούς σε μαθητές που θεωρούνται ιστορικά υποκείμενα που (συν-) αισθάνονται και σκέφτονται (κριτικά) (McLaren, 1989b, σσ. 192, 195, 197) ως προς την κυρίαρχη ηγεμονία, αλλά ως αντίσταση που ενσαρκώνεται με πολιτικά χαρακτηριστικά ως ένα «πολιτικό εγχείρημα»⁹ (σαν μια σειρά «τελετουργιών» που συγκροτούνται αλλά και περιέχουν τα νοήματα-γνώσεις και την έκφραση των υποκειμένων) (McLaren, 1986).

Ο Peter McLaren, χωρίς να παραγνωρίζει τους κινδύνους που θα περιείχε μια διαπραγμάτευση της κοινωνικής πραγματικότητας και του περιεχομένου της εκπαίδευσης η οποία θα παράβλεπε τις κοινωνικές τάξεις και την προοπτική που συνδέει τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις με τον γενικότερο κοινωνικό μετασχηματισμό ως κατηγορίες ανάλυσης (McLaren, 1989b, σ. 187), ορίζει το πεδίο αναζήτησης μιας ριζοσπαστικής εκπαιδευτικής (radical education) πράξης¹⁰ μέσα στα όρια του σχολείου. Εκλαμβάνει το σχολείο ως το χώρο και το μέσο που προσδιορίζεται ιστορικά. Αποφαινεται για το σχολείο ως τον τόπο όπου ένα σύνολο αλληλεπιδράσεων και διαδικασιών κατανόησης συνέχει όσους/όσες εμπλέκονται μέσα του. Είναι ακριβώς μέσα στο σχολείο όπου μαθητές, εκπαιδευτικοί και γονείς διαμορφώνουν τόσο το προσωπικό τους όσο και το κοινωνικό-συλλογικό τους νόημα, ώστε να βρεθούν είτε σε θέση αποδοχής/υιοθέτησης είτε σε θέση διαπραγμάτευσης/μετασχηματισμού των κυρίαρχων αντιλήψεων. Για τον McLaren, όσο διατηρούνται οι προϋποθέσεις μιας διαδικασίας που εγγυάται την κριτική αναδιατύπωση των όρων διαμόρφωσης μιας συνειδητής σχέσης τόσο με τον εαυτό (self) όσο και με το νόημα και το περιεχόμενο συγκρότησης του κοινωνικού ιστού, οποιεσδήποτε αλλαγές στα κοινωνικά πρότυπα/αξίες ή στην αναπαραγωγή τους είναι δυνατές (McLaren, 1989b, σ. 202).

II.β. Το δημοκρατικό σχολείο, τα χαρακτηριστικά του αναλυτικού προγράμματος και ο κριτικός μεταμοντερνισμός

Στη συνέχεια, σε μια περίοδο (1993-1997) όπου μελετάει σε βάθος το έργο του Paulo Freire¹¹, ο Peter McLaren συνδέει τη διαμόρφωση ενός εναλλακτικού πλαισίου σχεδιασμού του αναλυτικού προγράμματος με την κατανόηση, από την πλευρά των εκπαιδευτικών, της σχέσης περιεχομένου εκπαίδευσης και σχολείου. Ενός σχολείου όπου διαμορφώνεται, στη βάση μιας κριτικής της κοινωνικής θεωρίας, μια ουμανιστική φιλοσοφία γύρω από την διαδικασία νοηματοδότησης των υποκειμένων και των κοινωνικών τους αλληλεξαρτήσεων, μια μετάβαση από τη «γλώσσα της ελπίδας» στη «γλώσσα της δυνατότητας», αποφεύγοντας συγχρόνως να μετατρέψει τη Φρεϊριανή χειραφετητική προσέγγιση σε απλή μέθοδο παιδαγωγικής¹² (McLaren & Leonard, 1993, σ. 3).

Ο McLaren, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, συνδέει το περιεχόμενο της εκπαίδευσης με τον κριτικό αλφαριθμητισμό¹³. Αναφέρει ότι μελετώντας τη σχολική

γνώση όσο και τον εγγραμματισμό (literacy) διακρίνει κανείς τον ιδεολογικό ρόλο της γνώσης και του αλφαριθμητισμού στην «κατανομή» οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής εξουσίας, αλλά και τους τρόπους που η σχολική γνώση και ο αλφαριθμητισμός ενσταλάζουν και αναπαράγουν ιεραρχίες αδικίας και ανισότητας (McLaren & Lankshear, 1993, σ. 379). Ο McLaren προσπαθεί, με αφορμή τις τοποθετήσεις του για τον αλφαριθμητισμό και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, να συνδυάσει από τη μια τη ριζοσπαστική παράδοση, που επηρεάζεται συγκεκριμένα από τη σκέψη του Freire και τις θεωρητικές κατευθύνσεις των νεο-μαρξιστών και, από την άλλη, την αγγλοαμερικανική θεωρία, που αναπτύχθηκε πάνω στις βάσεις της σύγχρονης ευρωπαϊκής φιλοσοφίας, της κοινωνικής σημειωτικής, τον πραγματισμό με θέσεις του μεταμοντέρνου (McLaren & Lankshear, 1993, σ. 380). Για τον ίδιο, ο αλφαριθμητισμός και η κριτική ανάλυση του περιεχομένου της εκπαίδευσης προάγει τη θεωρία για την εκπαίδευση καθώς: (α). αναδεικνύονται οι σύνθετοι τρόποι που συντελείται η ιδεολογική παραγωγή των υποκειμένων μέσω της «πρακτικής συνειδητοποίησης», στα πλαίσια του «κοινού νου» (διερεύνηση της καθημερινότητας των υποκειμένων), (β). αποδίδονται, σε δεδομένο κοινωνικό έθος (social habitus), οι μορφές συμβολικής αναπαράστασης της κοινωνίας, ώστε οι ασυνείδητες διαδικασίες να διακρίνονται και επομένως να αναστέλλονται ή να μετασχηματίζονται, (γ). επιχειρείται να αναιρεθούν οι προνομιακές «θέσεις» κοινωνικών ομάδων, εφόσον η συγκρότηση της υποκειμενικότητας συντελείται στο εσωτερικό της κυριαρχίας αυτών των ομάδων, (δ). επιχειρείται να ενδυναμωθούν πολιτικά οι καταπιεζόμενες κοινωνικές ομάδες, (ε). υποδεικνύεται ότι δεν υπάρχει μία αντίληψη για το περιεχόμενο του αλφαριθμητισμού ή της εκπαίδευσης, αλλά πολλαπλές σφυρηλατημένες στο πλέγμα της εξουσίας, της ηθικής και της γνώσης (συνδέοντας έτσι τη συγκρότηση της ταυτότητας με τους κοινωνικούς σχηματισμούς) και, (στ). επισημαίνεται ο κίνδυνος που υπάρχει στον μεταμοντερνισμό, οι έννοιες της «διαφοράς» και των «φωνών από το περιθώριο» να αποτελέσουν αυτοσκοπό και η κριτική να υποβαθμιστεί σε έναν κύκλο ανταλλαγής πολιτισμικών εκφάνσεων και απλής παρουσίας μορφών συγκρότησης της υποκειμενικότητας, που βυθίζεται στον αφηρημένο και εφήμερο ανθρωπισμό δίχως κοινωνικό όραμα (McLaren & Lankshear, 1993, σσ. 404-409, 411).

Σίγουρα, ο McLaren ολοκληρώνει και προβάλλει τη σύνθεση του μεταμοντερνισμού με το περιεχόμενο της εκπαίδευσης με σκοπό η σύνθεση αυτή να γίνει κατανοητή με όρους πολιτικής και να αποτελέσει μια εφικτή παιδαγωγική για το σημερινό σχολείο που λειτουργεί μέσα στις δεδομένες κοινωνικές συνθήκες (McLaren & Lankshear, 1993, σσ. 413, 415). Απουσιάζουν, όμως, μια θεωρία για το κράτος, για τις κοινωνικές τάξεις, για τις μορφές ιδιοποίησης και πραγματοποίησης του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, για τις προοπτικές συλλογικής δράσης. Ζητήματα που θα αναδυθούν λίγα χρόνια αργότερα στο έργο του (McLaren, 2000, McLaren & Rikowski 2001, Hill, McLaren, Cole & Rikowski 2003, McLaren, 2005).

Ο Peter McLaren συνεχίζει το 1994 να θέτει στο επίκεντρο τη σπουδαιότητα της κριτικής διάθεσης του εκπαιδευτικού απέναντι στη σχέση εκπαίδευση-κοινωνία-γνώση, ιδιαίτερα από τη στιγμή όπου «οι αντικειμενικές συνθήκες του Δυτικού καπιταλισμού φαίνεται να είναι τελείως ασύμβατες με την πραγμάτωση της ελευθερίας και της χειραφέτησης» (McLaren, 1994, σ. 192). Επιπλέον, θεωρεί ότι η μεταμοντέρνα κριτική στους θεσμούς της εκπαίδευσης (έχοντας σαν θεματικούς πόλους τη διαφορετικότητα¹⁴, την πολιτισμική ποικιλομορφία, την κοινωνική αναπαράσταση) κατευθύνει τη συζήτηση (με δεδομένους τους κινδύνους μιας χωρίς κέντρο βάρους υπερ-σχετικοποίησης που διαλύει και αποσαρθρώνει το ιστορικό και κοινωνικό υπόβαθρο της εκπαίδευσης¹⁵) για τα αναλυτικά προγράμματα στον καθορισμό μιας στρατηγικής που προσβλέπει στη πολυ-πολιτισμικότητα και στην πολιτική της διαμόρφωσης ταυτοτήτων –ταυτότητες, οι οποίες μεταλλάσσονται καθώς διατρέχουν τα «όρια» των νοημάτων και των κοινωνικών σχέσεων («border pedagogy»)– ως των ουσιωδέστερων κριτηρίων σύνταξης του περιεχομένου της εκπαίδευσης (McLaren, 1994).

Ο κριτικός μεταμοντερνισμός¹⁶, όπως ορίζεται από τον McLaren, αναγνωρίζει ότι πίσω από την «κειμενική» και συμβολική αναπαράσταση της κοινωνίας υφίστανται υλικές πρακτικές και μορφές συγκρουόμενων κοινωνικών σχέσεων που προσδιορίζουν τις ατομικές διαφορές αλλά και την ίδια την έννοια της διαφορετικότητας μέσα στις κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες που εκδηλώνεται. Επιπλέον, για τον κριτικό μεταμοντερνισμό, η ιστορία διαδραματίζεται στα πλαίσια της ταξικής πάλης, της θεσμοποιημένης και ασύμμετρης διανομής/διάχυσης των σχέσεων εξουσίας και των κοινωνικών προνομίων (McLaren, 1994, σ. 199). Στον κριτικό μεταμοντερνισμό, που εκλαμβάνεται ως το πλατό όπου ξεδιπλώνονται οι πολιτικές της διαφοράς (σαν θεωρία της πρακτικής και ταυτόχρονα σαν πρακτική της θεωρίας) συνυπολογίζοντας τόσο το μακρο-πολιτικό επίπεδο της δομικής οργάνωσης της κοινωνίας όσο και το μικρο-πολιτικό επίπεδο των διαφορετικών και αντιφατικών εκδηλώσεων της κοινωνικής πράξης. Ξεπερνιούνται τα αδιέξοδα μιας θεωρητικής ερμηνείας που αναγορεύει τις κοινωνικές ανισότητες και την κοινωνική καταπίεση σε γλωσσικά ερμηνευτικά σχήματα, καθώς αγνοούνται οι εργασιακές και οι κοινωνικές σχέσεις παραγωγής¹⁷ (McLaren, 1994, σ. 200).

Η μεταμοντέρνα κριτική (ως κριτικός μεταμοντερνισμός), σύμφωνα με τον McLaren, προαναγγέλλει τον προνομιακό χώρο για την κριτική παιδαγωγική και τους κριτικούς παιδαγωγούς (McLaren, 1994, σ. 201), δηλαδή τη διαμόρφωση του περιεχομένου της εκπαίδευσης (ανάπτυξη αναλυτικών προγραμμάτων και παιδαγωγικής) στη βάση του κριτικού πολυπολιτισμού¹⁸. Πρόκειται για ένα ζήτημα-κλειδί, αφού επιχειρείται, μέσω της πολυπολιτισμικής προοπτικής, να προσδιοριστούν (με όρους κοινωνικής τάξης, φύλου, φυλής, σεξουαλικής προτίμησης κ.ά.) οι διαφορές και την ίδια στιγμή να επισημανθούν τα κοινά σημεία του πολύτροπου Άλλου με δεδομένες τις αναφορές στην ελευθερία και τη χειραφέτηση (McLaren,

1994, σ. 201). Διαφορές που επιτρέπουν να αναδειχθεί η πολυμορφία αλλά και η διάκριση των κοινωνικο-οικονομικών σχέσεων που χαρακτηρίζουν την άνιση διανομή/διάχυση των προνομίων και της εξουσίας σε μια κοινωνία (McLaren, 1994, σ. 205). Τόσο ο κριτικός μεταμοντερνισμός (ως ενεργός αναστοχαστικός διάλογος ανάμεσα στην ταυτότητα και τη διαφορά) όσο και ο κριτικός πολυπολιτισμός δημιουργούν μια συνθήκη στην οποία τόσο τα πρόσωπα όσο και οι ομάδες (ιδιαίτερα εκείνες που βρίσκονται στο κοινωνικό περιθώριο) μπορούν να απευθύνουν το λόγο τους (τα νοήματα), αλλά μπορούν και να προχωρήσουν πέρα από τις συγκεκριμένες κοινωνικές δεσμεύσεις (McLaren, 1994, σ. 203).

Ο κριτικός πολυπολιτισμός για τον Peter McLaren δεν αρκείται στην επιδοκιμασία και προβολή της συγκεκριμένης «τοπικής» γνώσης, αλλά περιλαμβάνει και την έννοια της ολότητας λιγότερο με την Χεγγελιανή της εκδοχή (ως μίας οργανικής, ενοποιημένης, κατασταλτικής ολότητας που περικλείει και καθορίζει τα επιμέρους μέρη) και περισσότερο με την εκδοχή ενός συνόλου κοινωνικών αντιφάσεων και ασύμμετρων διανομών (πλούτου, προνομίων και εξουσίας), οι οποίες, σε διαρκή αλληλοσυσχετισμό, προσδιορίζουν τις επιμέρους διαφορές (McLaren, 1994, σσ. 206-207). Ο McLaren, αναγνωρίζει ότι μέσα στην έννοια της ολότητας μπορεί να νοείται ενδεχομένως (και με την προϋπόθεση ότι βρίσκεται σε διαρκή μεταβολή) το σώμα των φιλοσοφικών, ηθικών και πολιτικών αντιλήψεων, βάσει του οποίου το άτομο και οι κοινωνικές ομάδες πραγματεύονται τα ενδιαφέροντά τους (McLaren, 1994, σ. 207). Με αυτό το πλαίσιο σκέψης στον μεταμοντέρνο πολυπολιτισμό της αντίστασης, οι διαφορετικές κοσμοαντιλήψεις διακρίνονται αλλά και ορίζουν ξεχωριστές ερμηνείες για τη δημοκρατία και τη δικαιοσύνη σε κάθε ιστορική στιγμή (McLaren, 1994, σ. 208).

Η έννοια της «ολότητας»¹⁹ στον McLaren οπλίζει θεωρητικά τον κριτικό πολυπολιτισμό στην εκπαίδευση, καθώς προσφέρει στον κριτικό εκπαιδευτικό έναν αντιηγεμονικό –ως προς τις κυρίαρχες αντιλήψεις που εγκαθιδρύουν την ανισότητα και την καταπίεση προς όφελος συγκεκριμένων ομάδων– χώρο, όπου την αποκάλυψη των αλληλοσυσχετισμών ανάμεσα σε γνώση -εξουσία -κοινωνική ανισότητα-υποκείμενα-εκπαίδευση διαδέχεται η ζωντανή διάθεση για χειραφέτηση και ελευθερία²⁰. Τα υποκείμενα και πιο συγκεκριμένα οι κοινωνικές ομάδες που υφίστανται την ανισότητα και την καταπίεση, πέρα από την κατανόηση των ίδιων των συνθηκών και δια μέσου των κριτικών μοντέλων για το εκπαιδευτικό έργο²¹, μπορούν να υποκαταστήσουν το φαινομενικά «ασυνάρτητο» πλέγμα σχέσεων με μια συγκροτημένη προοπτική διαλόγου, αντίστασης, ελπίδας και εμβάθυνσης της δημοκρατίας (McLaren, 1994, σσ. 209-216)²².

Ο McLaren ολοκληρώνοντας στο σημείο αυτό τις σκέψεις του ορίζει σημεία αναφοράς του οράματος για την κριτική παιδαγωγική: τους κριτικούς παιδαγωγούς (critical educators) αλλά και το θεωρητικό σχήμα που πλαισιώνει το παιδα-

γωγικό-πολιτικό του εγχείρημα, δηλαδή το γεγονός ότι το εκπαιδευτικό έργο δραματίζεται σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες²³, μέσα στις οποίες τα υποκείμενα αλληλο-αναγνωρίζονται και συγκροτούν συλλογική συνείδηση στηριζόμενα σε μια λογική ανάπτυξης των δυνατοτήτων τους (discourse of possibilities) (McLaren, 1994, σ. 217). Ο McLaren επεξεργάζεται ένα θεωρητικό σχήμα όπου παιδαγωγοί και μαθητές βιώνουν και μετουσιώνουν το νόημα της σχέσης τους με το σχολείο και την εκπαίδευση σε συνειδητή κριτική κατανόηση και πρόθεση να υποστασιοποιήσουν αυτό που «δεν είναι ακόμα»²⁴. Ενώ το περιεχόμενο της εκπαίδευσης συγκροτείται ως μια διαδικασία πολιτικής των πολιτισμικών αναφορών (cultural politics) των θεσμών, αλλά και ως παιδαγωγική των ορίων (border pedagogy)²⁵, δίνεται η ευκαιρία στα υποκείμενα, μέσα από μια αναζήτηση της ταυτότητάς τους για πολύμορφους, κριτικούς – «σε διαλογική σχέση» συσχετισμούς, να οδηγούνται στην προοπτική ενός διευρυμένου κοινωνικού μετασχηματισμού των κοινωνικών πρακτικών, των θεσμών και των κοινωνικών σχέσεων.

Ο McLaren, ξεπερνώντας κριτικά τις συντηρητικές, φιλελεύθερες και τεχνοκρατικές θέσεις που αναφέρονται τόσο στην αποδοχή του μεταμοντερνισμού, του πολυπολιτισμού στη θεωρία της εκπαίδευσης, όσο και των αντιλήψεων για τη σχέση εκπαίδευσης-κοινωνίας, ολοκληρώνει τη θεωρητική του επεξεργασία διατυπώνοντας ένα είδος συνάρτησης, η οποία έπεται της κατανόησης (comprehension) των συγκεκριμένων κοινωνικών συνθηκών. Συναρτά, λοιπόν, την πρόοδο ή την ανάσχεση του κοινωνικού οράματος από τις επιδράσεις που έχει η γνώση στις πράξεις των ανθρώπων, από τη σαγήνη που επιφέρει το πολιτισμικά καινούργιο στους φορείς της εκπαίδευσης. Η συστηματική θεωρητική παρουσίαση, μελέτη και απόρριψη του εκμεταλλευτικού χαρακτήρα του σύγχρονου καπιταλισμού μεταμορφώνεται σε συναίσθηση για την ανάγκη της κοινωνικής αλλαγής. Βέβαια, η κριτική δεινότητα των κειμένων του παραμένει επίκαιρη και ανατρεπτική για τις αντιλήψεις που υποβαθμίζουν την εκπαίδευση σε απλή λειτουργία ενός κοινωνικού συστήματος που κυριαρχεί με όρους ανισότητας, διαρθρωτικής ανέχειας και εξαθλίωσης ευρύτερων πληθυσμών παγκοσμίως. Ακόμα και η ενθουσιώδης αποδοχή του μεταμοντέρνου²⁶ ως «θεωρητικού αρχιπελάγους», όπου συνυπάρχουν στοιχεία μεταδομισμού, αποδόμησης και κριτικής ερμηνευτικής εγκυμονεί κινδύνους για τον κοινωνικό επιστήμονα να απολέσει το πολιτικό στοιχείο που ενδυναμώνει τις υφιστάμενες κοινωνικές ομάδες στο όνομα ενός θεωρητικού εκλεκτικισμού (McLaren, 1994b, σσ. 194, 196), καθώς η συγκεκριμένη θέση για την κοινωνία θεωρητικοποιεί, ανεξάρτητα από δεσμεύσεις ως προς τις καταπιεζόμενες κοινωνικές ομάδες, καθιστώντας κενή περιεχομένου την χειραφετητική πράξη (McLaren, 1994b).

Η κριτική παιδαγωγική αξιοποιεί τη μεταμοντέρνα ερμηνεία για να αποδομήσει το σχολικό αναλυτικό πρόγραμμα και για να ερμηνεύσει τη σχολική πραγματικότητα, θεωρώντας την σαν τον καθρέπτη των ενεργειών μαθητών και εκπαιδευ-

τικών. Καθώς η μεταμοντέρνα κριτική ξεσκεπάζει τις διαδικασίες εξουσίας-γνώσης που συγκροτούνται στα πλαίσια του σχολείου (ιδεολογικά και μέσα από δοσμένες κοινωνικές πρακτικές), συμβάλλει στη διάρθρωση μιας λογικής ενάντια στον θετικιστικό, ανιστορικό και απολιτικό (ahistorical) λόγο που εισηγούνται οι συντηρητικές και οι φιλελεύθερες αντιλήψεις (McLaren, 1994b, σ. 197).

Ο Peter McLaren μπροστά στο ενδεχόμενο κίνδυνο μιας ομογενοποιημένης και μονοδιάστατης κουλτούρας, όπως διαμορφώνεται με όρους ηγεμονίας από τις κυρίαρχες τάξεις στα σύγχρονα βιομηχανικά κράτη, καταγίνεται ακόμα περισσότερο με τον «κριτικό πολυπολιτισμό», καθώς αντιλαμβάνεται ότι η σύνθεση που συντελείται στα σχολεία των δυτικών κοινωνιών από ένα μωσαϊκό πολιτισμών, γλωσσών, νοοτροπιών μπορεί να αποτελέσει την πυξίδα στη διαμόρφωση αναλυτικών προγραμμάτων. Υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα των μέσων επικοινωνίας και την εισαγωγή των πολιτισμικών σπουδών στα Α.Π., ενώ οι φορείς της εκπαίδευσης νοούνται ως παραγωγοί/εργάτες κουλτούρας –«cultural producers» και ως ιστορικοί της αναπαράστασης– «historians of representation» (McLaren & Hammer, 1995, σσ. 200, 202) για την οικοδόμηση μιας εναλλακτικής πολιτισμικής ταυτότητας που κατανοεί και αντιστέκεται, αναγνωρίζοντας τη σημασία της κριτικής εγγραμματοσύνης για τα μέσα («critical media literacy»)²⁷. Η επιδίωξη για χειραφέτηση και ισότητα απαιτεί στις σύγχρονες κοινωνίες, εκεί όπου η Νέα Δεξιά έχει επιβάλλει τον ηγεμονικό της λόγο, την κριτική εγγραμματοσύνη για τα μέσα (media) (McLaren & Hammer, 1995, σσ. 192-194), ώστε να: (i). δημιουργούνται εναλλακτικά πεδία συγκρότησης πολιτισμικής διανοητικότητας-στοχαστικότητας, όπου οι παιδαγωγικές πρακτικές μπορούν να επικεντρωθούν στα τεχνήματα της λαϊκής κουλτούρας και ποικίλων μορφών γνώσης, μακριά από κάθε ελιτισμό (McLaren & Hammer, 1995, σ. 200), (ii). συνδέεται το συμβολικό τόσο με την υλικότητα από την οποία προέρχεται και αντανακλά όσο και με την κοινωνική του καταγωγή, προφυλάσσοντας εκπαιδευτικούς και μαθητές/μαθήτριες από το να αντιλαμβάνονται το γραμματισμό σαν μια ατομική διεργασία (McLaren & Hammer, 1995, σ. 201), (iii). υπάρχει η δυνατότητα επεξεργασίας της κοινωνικής πραγματικότητας στο επίπεδο του πολιτισμικού με σκοπό τον κοινωνικό μετασχηματισμό (McLaren & Hammer, 1995, σ. 201).

Η «υπόσχεση της παιδαγωγικής» και του σχολείου για την κοινωνική αλλαγή συμπυκνώνονται για τον Peter McLaren στο τρίπτυχο: πολιτισμός-ταυτότητες-πολιτική του σχολείου, αποθεώνοντας τις δυνατότητες που προσφέρει ο κριτικός μεταμοντερνισμός για μια γνώση που θα προβάλλει το «περιθώριο»²⁸, ώστε να απελευθερωθούν οι δυνατότητες ενός συλλογικού υποκειμένου προς μια δίκαιη και δημοκρατική οργανωμένη κοινωνία (McLaren, 1995). Ιδιαίτερα από τη στιγμή που το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, δηλαδή το σχολικό Α.Π. (curriculum), είναι αποτέλεσμα μιας παράδοσης για την επιλογή εκείνων των μορφών γνώσης που κωδικοποιούν και νομιμοποιούν στους φορείς της εκπαίδευσης τις κυρίαρχες αντιλήψεις (McLaren, 1995,

σ. 31). Ο Peter McLaren, στο βιβλίο του *Critical Pedagogy and Predatory Culture* (1995), θεωρεί ότι το περιεχόμενο της εκπαίδευσης θεμελιώνεται στην άποψη που μετατοπίζεται από την αντίληψη της ιστορίας ως μιας φυσικής διαδικασίας στην αντίληψη της ιστορίας ως πεδίο δράσης και αγώνα που καταλήγει στην κοινωνική χειραφέτηση. Κατά συνέπεια, η γνώση στο σχολείο είναι μια διαρκής διαλεκτική ανάμνησης και λήθης, μια διαρκής αμφισβήτηση των τρόπων κοινωνικής αναπαράστασης της αστικής τάξης που συνδέονται με την ανάπτυξη του καπιταλισμού. Το περιεχόμενο της εκπαίδευσης στοχεύει στην αντίσταση κατά των κοινωνικών πρακτικών της εκμετάλλευσης που σχετίζονται με τις δεδομένες κοινωνικές σχέσεις παραγωγής, κάτι για το οποίο απαιτείται μια θεωρία από την πλευρά των κριτικών παιδαγωγών (McLaren, 1995, McLaren & Rikowski, 2001, σσ. 5, 33).

Την ίδια περίοδο, ο Peter McLaren αναγάγει κάθε θεωρητική του κατηγορία ανάλυσης σχετικής με το περιεχόμενο της εκπαίδευσης (γνώση-κοινωνική συγκρότηση-αλήθεια) στην ανάγκη να συνδεθεί η εκπαίδευση με τις αναζητήσεις των μαθητών-υποκειμένων. Υποκειμένων που, ενώ προέρχονται από δομημένα ιστορικο-πολιτικά και οικονομικά περιβάλλοντα, εκλαμβάνονται ως ξεχωριστές οντότητες οι οποίες είναι ικανές να αναζητούν δημόσιους χώρους (public spheres), όπου θα συνειδητοποιούν τις δυνατότητες ενδυνάμωσης της προσωπικής τους έκφρασης και της κριτικής τους ικανότητας (McLaren, 1997).

Η επίδραση του μεταμοντέρνου στο έργο Peter McLaren στα τέλη της δεκαετίας του 1990 απαλείφεται, καθώς αναρωτιέται για τα αδιέξοδα μιας πορείας προς τον εκδημοκρατισμό της κοινωνίας μέσα από το σχολείο²⁹, όσο δεν αντικαθίσταται η θεωρία για μια πολιτική των δράντων υποκειμένων (είτε πρόκειται για τους μαθητές είτε για τους εκπαιδευτικούς) από μια συνολική ανάλυση του ρόλου της εκπαίδευσης στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες, όσο δεν συνδέεται το περιεχόμενο της εκπαίδευσης με το νόημα της κριτικής εκπαιδευτικής πράξης σε μια συλλογική κίνηση αλλαγής των κοινωνικών σχέσεων³⁰.

Ο McLaren, χωρίς ενδοιασμούς, γράφει ότι ο «αριστερός» μεταμοντερνισμός ή «μεταμοντερνισμός της αντίστασης» εμφανίζεται να συντηρεί τις προσδοκίες για μια γόνιμη ολοκλήρωση του μεταμοντερνισμού και των μαρξιστικών αναζητήσεων. Όμως, μια τέτοια ψευδαίσθηση χρειάζεται να διαλυθεί, καθώς η εκπαίδευση έχει να επιτελέσει κρίσιμο ρόλο, ώστε οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές επιλογές να παραμείνουν ανοιχτές πέρα από την κυριαρχία του κεφαλαίου και τις μορφές αξίας της εργασίας. Ο μεταμοντερνισμός φαίνεται να αποτελεί εμπόδιο στη διαμόρφωση ανοιχτών και ριζοσπαστικών προοπτικών που αμφισβητούν τις ανισότητες και τη βαθύτερη κυριαρχία του κεφαλαίου σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής (Rikowski & McLaren, 2003, σ. 1).

II.γ. Από τον κριτικό μεταμοντερνισμό στην πολιτική για μια χειραφετητική αγωγή.

Έργο τομή στη σκέψη του Peter McLaren υπήρξε το βιβλίο *Che Guevara, Paulo Freire, and the Pedagogy of Revolution*, που εκδόθηκε στις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας (McLaren, 2000), όπου επιχειρεί να εξετάσει το περιεχόμενο της εκπαιδευτικής γνώσης υπό το πρίσμα ενός σοσιαλιστικού ανθρωπισμού χωρίς να του διαφεύγει ο ευρύτερος πολιτικός ρόλος της εκπαίδευσης και ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών για κοινωνική χειραφέτηση από την λογική που επιβάλλει η ταξική διαστρωμάτωση του κυρίαρχου (στην κατοχή νομικής, πολιτικής κα στρατιωτικής ισχύος) κεφαλαιοκρατικού συστήματος, η οποία αναπαράγεται και αναμορφώνεται και με μη-ταξικά χαρακτηριστικά (McLaren, 2000, σ. 101)³¹.

Η κριτική επανατοποθέτηση του McLaren χαρακτηρίζεται από την απόρριψη της νεοφιλελεύθερης σκέψης να αποσυνδεθεί η εκπαίδευση από την οικονομική και πολιτική οργάνωση της κοινωνίας³². Αντιθέτως, η κριτική³³ παιδαγωγική αναφέρεται σε τρόπους σκέψης που συνδέουν τους μετασχηματισμούς των σχέσεων με τη σχολική τάξη, την παραγωγή της γνώσης, τις θεσμικές δομές του σχολείου, με τις κοινωνικές και υλικές σχέσεις της ευρύτερης κοινωνίας και του κράτους (McLaren, 2000, σσ. 35-36). Επιπλέον, ο δεσμός γνώσης-κριτικής συνειδητοποίησης δεν αποτελεί αφαίρεση και μεταφυσικό ιδεαλισμό που απλά ερμηνεύει την πραγματικότητα, αλλά εντάσσεται σε συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια, όπου η γνώση παράγεται, προσεγγίζεται και ιδιοποιείται (McLaren, 2000, σ. 153). Για το McLaren η κριτική συνειδητοποίηση προϋποθέτει και καλλιεργείται στο έδαφος μιας «διαλεκτικής κριτικής του καπιταλισμού» (dialectical critique of capitalism) (McLaren & Rikowski, 2001, σσ. 21, 33).

Η κριτική απέναντι στο σχολείο της αγοράς (McLaren 2005, σ. 24), όπως διαμορφώνεται κάτω από την επίδραση της παγκοσμιοποίησης (οικονομικός ανταγωνισμός, ενίσχυση μηχανισμών κρατικού ελέγχου, νέες μορφές γνώσης και εργασίας) και της εφαρμογής νεοσυντηρητικών πολιτικών (που θέτουν άμεσα σε αμφισβήτηση το δημοκρατικό ρόλο της δημόσιας εκπαίδευσης) (Fischman & McLaren, 2005, σσ. 343, 353) αποτελούν τις τελευταίες του θεωρητικές διερευνήσεις, ανακεφαλαιώνοντας τη συζήτηση για το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων (Hill, 2005, σ. 171). Ο McLaren υπογραμμίζει τελικά την ανάγκη υπεράσπισης μιας στέρεης θεωρητικής ανάλυσης και την επίδειξη κοινωνικής ευθύνης από τους διανοούμενους-εκπαιδευτικούς στην τρέχουσα συγκυρία, έτσι ώστε να δεσμευτούν στην προαγωγή αντιηγεμονικών λογικών που ιστοριοποιούν και αναδεικνύουν μέσα από τις σχέσεις εργασίας – κεφαλαίου (McLaren & Farahmandpur, 2005, σ. 146), αλλά και από το σύνολο των πραγματικών κοινωνικών σχέσεων, τη δυνατότητα ενός κοινωνικού μετασχηματισμού (McLaren, 2005, σσ. 253-254).

Ο McLaren, όσο επιμένει σε μια εφ' όλης της ύλης κριτική στα ουσιολογικά μοντέλα κοινωνικής ανάλυσης, συμπεριλαμβανομένων και των θεωριών αναπαραγωγής της εκπαίδευσης που προσπαθούν να διευκρινίσουν τους τρόπους με τους οποίους η σχολική εκπαίδευση δομικά συνδέεται με το καπιταλιστικό κοινωνικοοικονομικό σύστημα, αποφεύγει να διαμορφώσει ένα θεωρητικό εργαλείο που θα λαμβάνει υπόψη την ανάπτυξη και τις εκδοχές της στον σύγχρονο καπιταλισμό³⁴. Όμως, μια ανάλυση των δομών που εξηγεί την αναπαραγωγή και αφήνει χώρο τόσο στη δυναμική των τοπικών κοινωνικών αγώνων όσο και των μη-ταξικών κοινωνικών φαινομένων (ταυτότητες, αναπαραστάσεις, έκφραση, πολιτισμικές αναφορές) μπορεί να ανταποκριθεί καλύτερα σ' ένα χειραφετητικό εγχείρημα μετασχηματισμού των υπαρκτών θεσμών (Slott, 2002, σ. 413). Θα ήταν λανθασμένο να ισχυριστεί κανείς ότι όλες οι πλευρές της κοινωνίας, όπως εκείνη της εκπαίδευσης, υποτάσσονται σε σιδερένιους νόμους κίνησης του καπιταλισμού, παρόμοιες σκέψεις έχουν ως αποτέλεσμα την πολιτική απάθεια. Κάθε υπερτίμηση όμως της «γλώσσας της ελπίδας» και της διατήρησης του οράματος για κοινωνική απελευθέρωση χρειάζεται να προβάλλεται σε αντιστοιχία με τους δομικούς υπερ-καθορισμούς. Η κριτική με αφετηρία τις αντιφάσεις των κυρίαρχων ιδεών και πρακτικών, καθώς και αυτή που συντάσσεται με δυναμικές αντίστασης, μπορεί να αποταθεί στις συγκεκριμένες πολιτικές της εκπαίδευσης που συντελούνται σε συγκεκριμένο ιστορικό συσχετικό των ταξικών αντιθέσεων, έχοντας μια θεωρία για το κράτος και την αλληλεπίδραση μεταξύ δομικών αναδιαρθρώσεων και τοπικών μορφών κοινωνικής πάλης (Slott, 2000, σ. 423).

Απαντώντας για το ίδιο ζήτημα, ο McLaren αναφέρει ότι, αν η κριτική της παιδαγωγικής³⁵ αναλωθεί σε μια θεωρία συγκρότησης του προσώπου, ξεγλιστράει σε μια αφαίρεση πέρα από τις κοινωνικές διεργασίες που παράγουν και αναπαράγουν υλικά και ιδεολογικά την ανισότητα και την εκμετάλλευση. Υπάρχει έλλειμμα στην κριτική του περιεχομένου της εκπαίδευσης όσο απουσιάζει μια συγκεκριμένη αναφορά στο κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο όπου διεξάγεται η αντι-ηγεμονική πάλη (McLaren & Rikowski, 2001, σ. 19) ως προσέγγιση των αρχών της κριτικής παιδαγωγικής θεωρίας. Συνεχίζοντας στο ίδιο ύφος, αναφέρει ότι χρειάζεται, με διαλεκτικό τρόπο, να τοποθετήσουμε τη σχολική γνώση (αλλά και τους μαθητές/μαθήτριες, το σχολείο, την εκπαιδευτική πολιτική και τις κοινωνικές πρακτικές) μέσα σε μια ευρύτερη κοινωνική ολότητα (McLaren & Rikowski, 2001, σ. 20).

Ολοκληρώνοντας την περιοδολόγηση του έργου του Peter McLaren, διαπιστώνουμε ότι ο ίδιος προσπαθεί να ξαναεγγράψει την κριτική παιδαγωγική στα πλαίσια της μαρξιστικής θεωρίας. Η τελευταία είναι άμεσα συντεταγμένη με το αίτημα για ελευθερία, κοινωνική δικαιοσύνη και κοινωνική ισότητα (Rikowsky & McLaren, 2003, σ. 6) από τη σκοπιά του ιστορικού υλισμού, ο οποίος και θα «δεσμεύει», τόσο την συζήτηση για την εκπαίδευση όσο και τους εκπαιδευτικούς, στην αναζήτηση μιας σοσιαλι-

στικής εναλλακτικής κατεύθυνσης που θα δίνει υπόσταση στον σοσιαλιστικό ανθρωπισμό του Paulo Freire (McLaren, Scatamburlo-D'Annibale, Suoranta, Jaramillo, 2006) ή στον θετικό ανθρωπισμό του Marx (McLaren, 2000, McLaren & Rikowski, 2001, McLaren, 2006). Ο McLaren στη διαδρομή του έργου του για το περιεχόμενο της εκπαίδευσης κλείνει έναν κύκλο θεωρητικής διαπραγμάτευσης με την έγερση απόψεων που καταγράφτηκαν πριν από μια δεκαπενταετία (McLaren, 1989), όταν ακόμη το μεταμοντέρνο δεν πρόβαλε ως πεδίο όπου θα μπορούσε να οικοδομηθεί μια κριτική χειραφετητική παιδαγωγική. Πράγματι, οι σκέψεις του McLaren³⁶ για το αναλυτικό πρόγραμμα συμπυκνώνονται στην θέση ότι το Α.Π. αντιπροσωπεύει την εισαγωγή σε μια συγκεκριμένη μορφή κοινωνικής ζωής και προετοιμάζει σε μεγάλο βαθμό τους μαθητές/μαθήτριες να καταλάβουν είτε κυρίαρχες είτε κυριαρχούμενες θέσεις στην υπάρχουσα κοινωνία (McLaren, 1989, σ. 183). Ταυτόχρονα, στο ίδιο βιβλίο ο McLaren υπογραμμίζει τους τρόπους που το κρυφό Α.Π. συναρμολογεί ένα σύνολο συμβολικών κοινωνικών νοημάτων και πρακτικών, ώστε το Α.Π., τελικά, να αποκτάει σαφήνεια μόνο από τη στιγμή που θα αναδειχθούν οι μορφές που συνδέουν το περιεχόμενο των Α.Π. και τις ιδεολογίες που το περικλείουν με ζητήματα κοινωνικών τάξεων, κουλτούρας, κοινωνικού φύλου και εξουσίας (McLaren, 1989, σσ. 184-185).

III. Προοπτικές – προς μια πολιτική της απελευθέρωσης

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας επισημαίνονται τα σημεία που καθιστούν γόνιμη την αποτίμηση του έργου του εκπροσώπου της κριτικής παιδαγωγικής στην τρέχουσα ελληνική εκπαιδευτική συγκυρία³⁷. Με αναφορές στο έργο του Peter McLaren αλλά και στο ρεύμα σκέψης των κριτικών παιδαγωγών, κατανοούνται σε μεγάλο βαθμό τόσο οι ιδεολογικές όσο και οι θεωρητικές αφετηρίες που καθορίζουν τη σύνταξη των νέων αναλυτικών προγραμμάτων (διαθεματική προσέγγιση, ευέλικτη ζώνη, καινοτόμες δράσεις στην εκπαίδευση), όσο και οι αντινομίες της ρητορικής τους. Πολλές φορές οι αντιφάσεις που προκαλεί η σχέση οικονομία-πολιτική με την εκπαίδευση αλλά και τα ρεύματα μιας αντι-ηγεμονικής παιδαγωγικής της αντίστασης, ενσωματώνονται στην δεσπόζουσα αντίληψη και παρουσιάζονται στους φορείς της εκπαίδευσης και στην κοινωνία μέσα από θεσμούς που νομιμοποιούν (και στην ουσία αποδυναμώνουν) τις αντίρροπες λογικές στο δεδομένο κοινωνικοπολιτικό σύστημα (Slott, 2002).

Μελετώντας κανείς το έργο του Peter McLaren, την πορεία από τον κριτικό μεταμοντερνισμό στο εγχείρημα του κοινωνικού μετασχηματισμού σε σχέση με το περιεχόμενο της εκπαίδευσης, διακρίνει κανείς μια σειρά προβληματικών που μπορούν να καθορίσουν τις μελλοντικές θεωρητικές αναζητήσεις και πολιτικές του επιλογές. Ειδικότερα, στο έργο του:

- (α). Διαγράφεται ένας διαρκής θεωρητικός χώρος κριτικής απέναντι στο νεοφιλελευθερισμό, την τεχνοκρατική και εργαλειακή διάσταση της γνώσης που δικαιώνεται με την πρόταξη των δεσμών κράτους-εκπαίδευσης-οικονομίας-ατόμου, την καταφυγή σε ατομικές θεωρίες κοινωνικού βολонταρισμού³⁸ (McLaren, 2000, 2005, 2006) όσο αυτά παραμένουν και πλαισιώνουν τα επιστημολογικά κριτήρια αναζήτησης της αλήθειας στα Α.Π.
- (β). Επισημαίνεται η απόκρυψη τόσο του κοινωνικού όσο και του πολιτικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης, σε μια προοπτική που προχωράει πέρα από το ύψος της καταγγελίας προς την πραγμάτωση μιας εναλλακτικής κοινωνικής συγκρότησης, μιας πολιτικής της απελευθέρωσης³⁹. Η κοινωνική δυναμική (social power) που ενεργεί μέσα στους εκπαιδευτικούς θεσμούς και στη σχολική πραγματικότητα αποτελεί τον ισχυρό δεσμό αναπαραγωγής των κυρίαρχων σχέσεων και αξιών, αλλά ταυτόχρονα αποτελεί τον αδύναμο κρίκο της αναπαραγωγής καθώς μπορεί να μετουσιωθεί μέσα από τη σκέψη και την Πράξη σε αντι-ηγεμονική χειραφετητική προοπτική.
- (γ). Η εκπαίδευση επενεργεί στην προοπτική της κοινωνικής μεταβολής⁴⁰, αποτελεί τη σκηνή όπου τα ιστορικά υποκείμενα σκέφτονται και πράττουν πέρα από την κυριαρχία της δεσπόζουσας ηγεμονίας, φωτίζοντας και αναδεικνύοντας τις αντιφάσεις και τον αντιδημοκρατικό χαρακτήρα της (McLaren, Scatamburlo-D'Annibale, et al, 2006). Όπως αναφέρει ο McLaren, στο σχολείο, προκαλώντας και αμφισβητώντας τις κοινωνικές αιτίες του ρατσισμού, του σεξισμού, των ταξικών διαφορών και των εκμεταλλευτικών σχέσεων εργασίας, οι εκπαιδευτικοί επανεξετάζουν το σχολείο στον καμβά των διεθνών καπιταλιστικών σχέσεων⁴¹. Η κριτική συνειδητοποίηση των μαθητών/μαθητριών τους επιτρέπει να στοχαστούν και να αναστοχαστούν κριτικά πάνω στις κοινωνικές τους εμπειρίες μεταφράζοντας την κριτική γνώση σε «επικοινωνία διαλόγου» (dialogical communication), σε πολιτική δράση για έναν δημοκρατικό αγώνα (συνδέοντας, με αυτό τον τρόπο, την τυπική δημοκρατία των πολιτικών δικαιωμάτων με την ουσιαστική δημοκρατία των οικονομικών και υλικών δικαιωμάτων και της διάχυσης των ιδεών και αξιών για μια καλύτερη κοινωνία που εξανθρωπίζει) (McLaren, 2001).
- (δ). Υπογραμμίζεται ότι η εκπαιδευτική κριτική προϋποθέτει μια θεωρία για τις κοινωνικές τάξεις (McLaren, 2001, McLaren, 2005, McLaren & Farahmandpur, 2005) που βρίσκονται και εκπροσωπούν διαφορετικές κοσμοαντιλήψεις, μια θεωρία των σχέσεων εργασίας-κεφαλαίου. Εδώ είναι σημαντικό να αναφέρουμε μερικές επισημάνσεις του McLaren, ο οποίος (σε συστοιχία με άλλους μαρξιστές της εκπαίδευσης, όπως οι Paula Allman, Michael Apple, Dave Hill, Mike Cole, Glenn Rikowski) καταφέρεται ενάντια στη χρήση των νεο-βεμπεριανών προσεγγίσεων για τις κοινωνικές τάξεις (οι οποίες

στηρίζονται στη σύνθεση των κοινωνικών τάξεων με βάση το εισόδημα, το κοινωνικό κύρος, την κατανάλωση και τον τρόπο ζωής), αποκρύπτοντας έτσι τις κεφαλαιοκρατικές σχέσεις που προσδιορίζονται από τις κυρίαρχες τάξεις στο οικονομικό και πολιτικό επίπεδο (McLaren, 2001, σ. 5). Σε αντιπαράθεση με τις μεταμοντέρνες ρητορίες⁴² για κατάργηση των κοινωνικών τάξεων στις σύγχρονες υπερ-αναπτυγμένες κοινωνίες, οι κριτικοί παιδαγωγοί διαθέτουν ένα θεωρητικό format ανάλυσης της εκπαίδευσης και της σχολικής γνώσης με το πρίσμα της ύπαρξης κοινωνικών τάξεων, αλλά και των συγκρούσεων ανάμεσα στις δύο ανταγωνιστικές κοινωνικές τάξεις (McLaren, 2001, σ. 6).

Στην τρέχουσα ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, οι κοινωνικές αντιφάσεις και τα ανοιχτά πολιτικά ερωτήματα απαιτούν τη θέση της αποδόμησης να αναλάβει η δόμηση μιας εκπαιδευτικής (τι και ποιοι θα συμμετέχουν;) και, κατά συνέπεια, κοινωνικής προοπτικής, όπου σχολείο και κοινωνία ακολουθούν επάλληλες πορείες προς μια δικαιότερη κοινωνική συνθήκη.

«Η διερεύνηση, ..., των νέων μορφών κοινωνικού ελέγχου που ασκείται χάρη στις νέες μορφές οργάνωσης της σχολικής γνώσης, ..., η μελέτη των μορφών που η κυρίαρχη ιδεολογία διοχετεύεται στο σχολικό μηχανισμό» (Νούτσος, 1979, σσ. 300, 301), όπως και η μελέτη του έργου των ριζοσπαστών κριτικών παιδαγωγών και όσων προωθούν στη χώρα μας Μαρξιστικά εννοιολογικά εργαλεία⁴³, αποτελούν συνδηλώσεις ενός αντίρροπου θεωρητικού προγράμματος (επαναφέροντας στη συλλογική μνήμη, την «αίσθηση» του πραξιολογικού χαρακτήρα της θεωρίας, με την έννοια ότι το μονοπάτι της αντίπαλης παιδαγωγικής σχηματίζεται καθώς βαδίζουμε), που θα ολοκληρωθεί μέσα από διαφορετικής ποιότητας προσανατολισμών για στοχασμό και δράση για την εκπαίδευση. Ενός στοχασμού και μιας δράσης προς μια βαθύτερα ανθρώπινη, δημοκρατική και χειραφετημένη κοινωνία δίχως αποκλεισμούς.

Βιβλιογραφία

- Apple, Michael (1986), *Ιδεολογία και Αναλυτικά Προγράμματα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
 Apple, Michael (1993), *Εκπαίδευση και Εξουσία*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
 Γρόλλιος, Γιώργος (2003), «Όψεις της κριτικής παιδαγωγικής στην Ελλάδα». *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, Τεύχος 63-64, σσ. 66-81.
 Γρόλλιος, Γιώργος, Καρανταΐδου, Ρούλα, Κορομπόκης Δημήτρης, Κοτίνης, Χρήστος, Λιάμπας, Τάσος (2003), *Γραμματισμός και Συνειδητοποίηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
 Γρόλλιος Γιώργος (2005), *Ο Paulo Freire και το αναλυτικό πρόγραμμα*. Βάνιας: Θεσσαλονίκη.

- Νούτσος, Χαράλαμπος (1979), *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Hill Dave (2005), «Critical education for economic and social justice: A Marxist analysis and manifesto». Στο Marc Pruyn & Luis M. Huerta-Charles (eds.), *Teaching Peter McLaren. Paths of dissent*, σσ. 146-200. New York: Peter Lang.
- Fischman E. Gustavo & McLaren, Peter (2005), «Is there any space for hope? Teacher education and social justice in the age of globalization and terror». Στο Gustavo E. Fischman, Peter McLaren and Colin Lankshear, *Critical theories, radical pedagogies, and global conflicts*, σσ. 343-358. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Giroux, Henry A. & McLaren, Peter (1989), «Introduction. Schooling, cultural politics, and the struggle for democracy». Στο Henry A. Giroux & Peter McLaren (eds.), *Critical Pedagogy, the State and Cultural Struggle*, σσ. xi-xxxv. New York: State University of New York Press.
- Giroux Henry (2004), *The terror of neoliberalism. Authoritarianism and the eclipse of democracy*, Paradigm Publishers: Boulder.
- Kanpol, Barry and McLaren Peter (1995), «Introduction: Resistance multiculturalism and the politics of difference». Στο Barry Kanpol and Peter McLaren (eds.), *Critical Multiculturalism*, σσ. 1-17. Westport: Bergin & Garvey.
- McLaren, Peter (1986/RKP), *Schooling as a Ritual Performance*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. (3/e, 1999),
- McLaren, Peter (1989), *Life in Schools*. New York: Longman.
- McLaren, Peter (1995), *Critical Pedagogy and Predatory Culture*. London: Routledge.
- McLaren, Peter (1997), *Revolutionary Multiculturalism*. Colorado: Westview Press.
- McLaren, Peter (2000), *Che Guevara, Paulo Freire, and the Pedagogy of Revolution*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- McLaren, Peter (2005), *Capitalists & Conquerors. A critical pedagogy against empire*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- McLaren Peter & Farahmandpur Ramin (2005), *Teaching against global capitalism and the new imperialism. A critical pedagogy*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- McLaren, Peter (1989b), «On ideology and education: Critical Pedagogy and the cultural politics of resistance». Στο Henry A. Giroux & Peter McLaren (eds.), *Critical Pedagogy, the State and Cultural Struggle*, σσ. 174-202. New York: State University of New York Press.
- McLaren, Peter (1994), «Multiculturalism and the postmodern critique: Towards pedagogy of resistance and transformation». Στο Henry A. Giroux & Peter McLaren (eds.), *Between Borders*, σσ. 192-222. London: Routledge.
- McLaren, Peter (1994b), «Postmodernism and the death of politics: a Brazilian reprieve». Στο Peter McLaren and Colin Lankshear (eds.), *Politics of Liberation. Paths from Freire*, σσ. 193-215. London: Routledge.
- McLaren, Peter (2001), «The role of critical pedagogy in the globalization era». Interview with Peter McLaren. *Renista Electronica de Investigacion Educativa*, Vol. 3, No. 2, σσ. 1-30.
- McLaren, Peter (2005b), «The path of dissent. An interview with Peter McLaren and Marcia Moraes». Στο Peter McLaren et al., *Red Seminars. Radical excursions into educational theory, cultural politics, and pedagogy*, σσ. 509-530. New Jersey: Hampton Press.
- McLaren, Peter (2006), «Ανασυγκροτώντας την κριτική παιδαγωγική». *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, τεύχος 76-77, σσ. 25-31.
- McLaren, Peter & Lankshear, Colin (1993), «Critical literacy and the postmodern turn». Στο Peter McLaren and Colin Lankshear (eds.) *Critical Literacy*, σσ. 379-426. Albany: State University of New York Press.
- McLaren, Peter and Leonard, Peter (1993), «Introduction». Στο Peter McLaren and Peter Leonard (eds.), *Paulo Freire. A Critical Encounter*, σσ. 1-7. London: Routledge.

- McLaren, Peter & Rikowski, Glenn (2001), «Pedagogy for revolution against education for capital: An e-dialogue on education in capitalism today». *Cultural Logic*, Vol. 4, No. 1, Fall 2000 - Institute for Policy Studies in Education.
- McLaren, Peter and Tadeau da Silva, Tomaz (1993), «Decentering pedagogy: Critical literacy, resistance and the politics of memory». Στο Peter McLaren and Peter Leonard (eds), Paulo Freire. *A Critical Encounter*, σσ. 47-89. London: Routledge.
- McLaren, Peter and Lankshear, Colin (1994), «Introduction». Στο Peter McLaren and Colin Lankshear (eds.), *Politics of Liberation. Paths from Freire*, σσ. 1-11. London: Routledge.
- McLaren, Peter and Hammer, Rhoda (1995), «Media knowledge, warrior citizenry, and the postmodern literacies». Στο Peter McLaren, Rhoda Hammer, David Sholle, Susan Reilly, *Rethinking Media Literacy*, σσ. 171-204. New York: Peter Lang.
- McLaren Peter, Scatamburlo-D'Annibale Valerie, Suoranta Juha, Jaramillo Nathalia (2006), «Farewell to the "Bewildered Herd": Paulo Freire's Revolutionary Dialogical Communication in the Age of Corporate Globalization». *Journal for Critical Education Policy Studies*, Volume 4, Number 2 - <http://www.jceps.com/?pageID=article&articleID=65>
- Rikowski, Glenn & McLaren, Peter (2003), «Postmodernism in educational theory». Στο Dave Hill, Peter McLaren, Mike Cole & Glenn Rikowski (eds.), *Marxism Against Postmodernism in Educational Theory*, σσ. 1-9. London: Tufnell Press.
- Slott, Michael (2002), «Does critical postmodernism help us 'name the system'?» *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 23, No. 3, σσ. 413-425.
- Tadeau da Silva, Tomaz and McLaren, Peter (1993), «Knowledge under siege: The Brazilian debate». Στο Peter McLaren and Peter Leonard (eds), Paulo Freire. *A Critical Encounter*, σσ. 36-46. London: Routledge.
- Young, Michael F. D. (2000), «Rescuing the sociology of knowledge from the extremes of voice discourse: towards a new theoretical basis for the sociology of the curriculum». *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 21, No. 4, σσ. 523-536.

Σημειώσεις

1. «Ζήτημα-πρόκληση στα χέρια και στο νου των εκπαιδευτικών που θα δράσουν και θα πάρουν θέση στη διαμόρφωση του νέου αντι-ηγεμονικού πολιτισμού και της αντίστοιχης πολιτικής» (McLaren, 2001, σ. 26).

2. Μια αντίληψη, που τη συνθέτει ένα αμάλγαμα στοιχείων από την παράδοση της προοδευτικής εκπαίδευσης και την επιλεκτική υιοθέτηση μετα-στρουκτουραλιστικών μορφωμάτων που προωθούν έναν αφηρημένο μεταμοντέρνο ατομισμό, με στοιχεία ενός αυστηρού τεχνολογικού ορθολογισμού στα πλαίσια της γενικότερης στροφής σε νεοφιλελεύθερες και νεοσυντηρητικές επιλογές τόσο σε κρατικό όσο και σε διεθνές επίπεδο (Giroux, 2004). Ο McLaren στα τελευταία του κείμενα θεωρεί ότι το ιδεολόγημα της παγκοσμιοποίησης που διακηρύσσει πρόσφατα ο νεοφιλελευθερισμός στην εκπαίδευση αποτελεί το ιδεολογικό προσωπείο του επανακαθορισμού της σχέσης εργασίας-κεφαλαίου, με όρους που υποτάσσουν την κοινωνική αναπαραγωγή στην αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Για τον McLaren το σχολείο και ο θεσμός της εκπαίδευσης αποτελεί τον καθοριστικό κοινωνικό θεσμό όπου διαμορφώνονται οι συνθήκες της κοινωνικής αναπαραγωγής (McLaren, 2001, σ. 3).

3. Αρκετές φορές η κριτική παιδαγωγική προσεγγίστηκε σαν ένα θεωρητικό σχήμα με το οποίο θα μπορούσε να κατανοηθεί πληρέστερα η εκπαιδευτική πραγματικότητα, στο χώρο μελέτης του «υπαρκτού σχολείου», με αποτέλεσμα οι αρχές της κριτικής παιδαγωγικής να εμφανι-

στούν ως εναλλακτικές μορφές σε ένα σχολείο-αυθύπαρκτο χωρίς αναφορές στο ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον (Γρόλλιος κ.ά., 2003, σ. 67). Στην εργασία μας, όμως, υιοθετούμε μια διαφορετική προσέγγιση, την «προσέγγιση της κριτικής παιδαγωγικής, όπου ο μετασχηματισμός της εκπαίδευσης αναδεικνύεται σε ζητούμενο, συνδέοντας την κριτική παιδαγωγική με τη διαμόρφωση και ισχυροποίηση εκπαιδευτικής πολιτικής και αντίστοιχων παιδαγωγικών πρακτικών». Διαμόρφωση και χρήση παιδαγωγικών που είναι «αλληλένδετες με την κατανόηση του κοινωνικού, πολιτικού και ιδεολογικού πλαισίου» στο συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό (Γρόλλιος, 2003, σσ. 67, 81).

4. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο McLaren, είναι γεγονός πλέον ότι αρκετοί μιλούν για πολιτική στην εκπαίδευση αλλά αρνούνται την πράξη της πολιτικής μέσα στο σχολείο. Παραπέμποντας, ταυτόχρονα, στον Antonio Gramsci για τον οποίο η μάχη για πολιτιστική ηγεμονία μέσα από όλους τους κοινωνικούς θεσμούς αποτελεί το κρίσιμο ζήτημα για τη στρατηγική προς ένα ριζοσπαστικό μετασχηματισμό (Tadeau & McLaren, 1993, σ. 42).

5. Όπως γράφει ο McLaren, «σε μια περίοδο όπου οι κυρίαρχες ιδεολογίες και οι κοινωνικές πρακτικές μετατίθενται πλησιέστερα στους χώρους της Δεξιάς» (McLaren, 1989b, σ. 202).

6. Ο McLaren και Giroux αντιπαραθέτουν στην «εποχή Reagan» ένα σύνολο απόψεων όπου παρουσιάζονται μερικά στοιχεία μιας «γλώσσας κριτικής και δυνατοτήτων» (Giroux & McLaren, 1989, σσ. xi, xxvi).

7. Που αξιοποιεί και συνάμα γεφυρώνει το Φρεϊρεριανό πρόταγμα μιας «παιδαγωγικής της ελπίδας», με το έργο του Michel Foucault αλλά και μετα-στρουκτουραλιστικές θεωρήσεις που ο McLaren υιοθετεί, ιδιαίτερα σε ό,τι έχει να κάνει με την «κοινωνική αναπαράσταση και την οικειοποίηση» από τα υποκείμενα γνώσεων και στάσεων με κοινωνικό-πολιτισμικό πρόσημο (McLaren, 1989b, σσ. 192-196).

8. Για τον McLaren, η διερεύνηση που αφορά τη συγκρότηση της ιδεολογίας στο σχολείο ουσιαστικά μας οδηγεί στο να αντιληφθούμε την υλικότητα πάνω στην οποία μπορεί να συσταθούν οι δυνατότητες αντίστασης. Η υλικότητα, το σημείο όπου παράγεται ιδεολογία, αφορά τις κοινωνικές σχέσεις που συγκροτούνται σε σχέση με το φύλο και την φυλή μέσα στις σχολικές τάξεις (McLaren, 1989ε, σ. 174).

9. Από την σκοπιά της κριτικής παιδαγωγικής αλλά και της αριστερής εκπαιδευτικής σκέψης (McLaren, 1989b, σ. 202).

10. Όπου η φιλολογία σχετικά με την έννοια της ιδεολογίας αποκτά υπόσταση ως κριτική πρακτική εντός του «υπαρκτού σχολείου», συνθέτοντας έτσι το προσωπικό με την «τεχνολόγηση» των υποκειμένων μέσα στις κοινωνικές σχέσεις που περιέχουν το σύνολο των σχέσεων του σχολείου. Για τον McLaren η διερεύνηση της συγκρότησης του προσώπου συνδέεται με την κριτική του κοινωνικού και του πολιτικού (McLaren, 2001).

11. Βλπ. McLaren, Peter and Leonard, Peter (eds.) (1993). Paulo Freire. A Critical Encounter. London: Routledge και McLaren, Peter and Lankshear, Colin (eds.) (1993). Critical Literacy. Albany: State University of New York Press.

12. Σε πρόσφατη μελέτη εφαρμογής της παιδαγωγική του Freire στην ελληνική πραγματικότητα, αναφέρεται συγκεκριμένα ότι «το έργο του Freire έχει κατανοηθεί και χρησιμοποιηθεί με πολλούς τρόπους. Συχνά συρρικνώνεται σε ένα σύνολο τεχνικών, μεθόδων και ικανοτήτων. Αυτή η συρρίκνωση αποτελεί μια πλευρά της ευρύτερης τάσης να προσεγγιστεί με τεχνοκρατικούς όρους», που συχνά συνοδεύεται από μια προσπάθεια να τεθεί στο περιθώριο της συζήτησης για την εκπαίδευση ως έργο προπαγανδιστικό, πολιτικά εμπρηστικό και ανατρεπτικό (Γρόλλιος, κ.ά., 2003, σ. li).

13. Η σχολική γνώση και ο αλφαριθμητισμός για τον McLaren καθορίζονται μέσα από την πολύπλοκη σχέση γνώσης-εξουσίας (McLaren & Lankshear, 1993, σ. 382).

14. Ο McLaren αναφέρει ότι αποδέχεται την μεταμοντέρνα κριτική καθώς η τελευταία υπογραμμίζει και δίνει προτεραιότητα στην οικοδόμηση μιας πολιτικής της διαφοράς («politics of difference») (McLaren, 1994, σ. 195).

15. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο McLaren, «ενώ η μεταμοντέρνα κοινωνική θεωρία έχει προωθήσει την κατανόηση μας για την πολιτική της αναπαράστασης και της διαμόρφωσης της ταυτότητας, η τρέχουσα αποστασιοποίηση ορισμένων μεταμοντέρνων διερευνήσεων και εκδοχών της κριτικής κοινωνικής θεωρίας έχουν ολοφάνερα εγκαταλείψει της γλώσσα της κοινωνικής αλλαγής, της χειραφετητικής πρακτικής και της πολιτικής του μετασχηματισμού» (McLaren, 1994, σ. 196).

16. Η μεταμοντερνισμός της αντίστασης («resistance postmodernism») ή βρισκόμενος σε αντίθεση/εναντιωματικός μεταμοντερνισμός («oppositional postmodernism») (McLaren, 1994, σσ. 199-200).

17. Ο McLaren γράφει λίγα χρόνια αργότερα ότι πίσω από κάθε κοινωνική συναλλαγή – γνώσης, πληροφορίας και εμπορευμάτων – υπάρχει ένας δεσμός που τη συνδέει με τη μορφή της οικονομικής παραγωγής και των κοινωνικών σχέσεων της παραγωγής (McLaren & Rikowski, 2001).

18. Ο McLaren όπως και με την έννοια του μεταμοντερνισμού διακρίνει τις φιλελεύθερες και συντηρητικές αντιλήψεις για τον πολυπολιτισμό από τον κριτικό πολυπολιτισμό που αναδεικνύει και υιοθετεί (McLaren, 1994, σ. 201, 204).

19. Με την ταυτόχρονη απόρριψη της αναγωγής στην ολότητα και την εγγραφή της στο λεξικό των εννοιών της κριτικής παιδαγωγικής ως ολότητας σχέσεων.

20. Το εκπαιδευτικό έργο, τα κείμενα και η προσωπικότητα του Freire αποτελούν τη βάση και το θεωρητικό θεμέλιο στα γραπτά του McLaren (McLaren & Leonard, 1993, McLaren & Lankshear, 1994, McLaren, 2000).

21. Το εκπαιδευτικό έργο νοείται όπως περιγράφεται από τον Γιώργο Τσιάκαλο, δηλαδή, «το σύνολο των διαδικασιών, ..., από την απόφαση σχετικά με τους σκοπούς του σχολείου, τις γενικές παιδαγωγικές προθέσεις και το είδος των γνωστικών αντικειμένων έως την εμπέδωση του συγκεκριμένου περιεχομένου από τους μαθητές και τις μαθήτριες» (Τσιάκαλος, 2002, σ. 73). Βλπ. Τσιακάλος, Γιώργος (2002). *Η υπόσχεση της Παιδαγωγικής*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

22. Ο McLaren επισημαίνει ότι κάθε πολιτική της αντίστασης στο σχολείο (ως περιεχόμενο της εκπαίδευσης, ως στάσεις, συμπεριφορές, αξίες) χωρίς την συνειδητοποίηση των συνθηκών που διαμορφώνουν και δομούν («παράγουν») το σχολείο και την κοινωνία, χωρίς την πράξη μιας κριτικής και χειραφετητικής παιδαγωγικής συνιστά «απλή αντίδραση στις κυρίαρχες μορφές κανονικοποίησης». Σε αρκετές περιπτώσεις, οι νόμοι κίνησης της καπιταλιστικής λογικής υπερκαλύπτουν και αφομοιώνουν τις μορφές αντίστασης στο σχολείο δίχως τούτο να σημαίνει ότι τόσο οι μαθητές όσο και οι εκπαιδευτικοί δεν αντιστέκονται σε διάφορες μορφές καταπίεσης. Για τον McLaren η συνειδητοποίηση και η παιδαγωγική της αντίστασης ως κριτική πράξη ορίζουν μια συνθήκη αμφισβήτησης των κυρίαρχων αντιλήψεων και την εισαγωγή καινούριων τρόπων οργανικής σύνδεσης ζητημάτων (σχέση θεωρία-πράξης, νου-δράσης, διανοητικότητας-υλικότητας κ.ά.) που αφορούν τη δημιουργία νέων δυνατοτήτων ιστορικού μετασχηματισμού (McLaren, 1986/1999, σσ. li-lij) αλλά και νέων φορέων χειραφετητικής πρακτικής που αναδιαρθρώνουν τους τρόπους κατανόησης και συγκρότησης των υποκειμένων (McLaren, 1986, σ. 290).

23. Η ιστορία για τον McLaren (ακολουθώντας μια νεομαρξιστική και μεταστρουκτουραλιστική παράδοση που στέκεται καχύποπτη μπροστά σε ουσιολογικές ερμηνείες των μεγάλων αφηγήσεων) δεν υπακούει σε μια εκ των προτέρων αντίληψη για το νόημά της, παρόλο που το ιστορικό γεγονός εμφανίζεται μέσα από ένα διακριτό σύνολο θεσμών και αναπαραστάσεων.

24. Όπως γράφει ο McLaren, για την πραγμάτωση της κοινωνικής απελευθέρωσης και της χειραφέτησης, η συνειδητοποίηση διέρχεται από το «προς» κάτι σε αυτό που «δεν είναι ακόμα» (McLaren, 1994, σ. 217).

25. Μία παιδαγωγική των ορίων επιτρέπει σε εκπαιδευτικούς και μαθητές/μαθήτριες να προσεγγίσουν και να θέσουν σε κριτική τα ξέχωρα και ιδιαίτερα-τοπικά νοήματα που στη συνέχεια σχηματίζουν αστερισμούς κοινωνικών αντιλήψεων, ιδεολογιών, συμφερόντων, πρακτικών. Η γνώση εκφράζει το συσχετισμό ιδεολογίας και εξουσίας στην κοινωνία, κατανοείται από τους μαθητές/μαθήτριες ως μια μεταβαλλόμενη (που επιδέχεται αναδιατάξεις) συλλογιστική και ενσαρκώνεται μέσα από την κριτική εκπαιδευτική πράξη (McLaren, 1994, σσ. 213-214).

26. Ο McLaren διαπιστώνοντας ότι στη δεκαετία του 1990 η συζήτηση για την εκπαίδευση αλλά και για το σχολικό αναλυτικό πρόγραμμα εξόριζε οτιδήποτε δεν υπαγόταν στη λογική της αγοράς συνηγορούσε στο ενδεχόμενο της κριτικής αποδοχής των θεωρητικών ρευμάτων της μεταμοντέρνας κοινωνικής θεωρίας για την βαθύτερη κατανόηση των σχέσεων ανάμεσα στο σχολείο, τα πολιτισμικά μορφώματα και την παραγωγή της υποκειμενικότητας (Kanpol & McLaren, 1995, σ. 1).

27. Ως μορφή κατασκευής και απόδοσης νοήματος/σημασίας – «Knowledge as a form of meaning-making» (McLaren & Hammer, 1995, σ. 172).

28. Το περιεχόμενο της εκπαίδευσης εστιάζει στη διερεύνηση της καθημερινής, άτυπης και λαϊκής κουλτούρας και στους τρόπους με τους οποίους τα ιστορικά προσδιορισμένα υποδείγματα εξουσίας συγκροτούν τις κουλτούρες στη διάρκεια διαμόρφωσης της ατομικής υποκειμενικότητας και ταυτότητας (McLaren, 1995, σ. 21).

29. Αίτημα που υπεισέρχεται σταθερά σε όλα τα κείμενα του Peter McLaren και οφείλεται στη θεμελιακή επιρροή της παιδαγωγικής του John Dewey και την παράδοση του αμερικάνικου πραγματισμού στο έργο των σύγχρονων κριτικών παιδαγωγών (Γρόλλιος, 2005).

30. Όπως διατυπώνει ο McLaren για τους κριτικούς παιδαγωγούς που αποδίδουν σημασία στον κοινωνικό χαρακτήρα της γνώσης, οι άνθρωποι κατανοούν ότι μέσα από τη συλλογικότητα και τη συνεργασία συνειδητοποιούνται οι κοινωνικές συνέπειες των πράξεων τους. Ταυτόχρονα υπογραμμίζοντας τους τρόπους της κοινωνικής συγκρότησης της γνώσης δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για να αμφισβητηθούν οι αξίες και οι μηχανισμοί που ρυθμίζουν τη δεσπόζουσα κοινωνική διάταξη (McLaren, 2000, σ. 23).

31. Θέμα που μελετήθηκε από τον Peter McLaren στα πρώτα του έργα, βλ. McLaren, 1989b.

32. Επιχείρημα που προκύπτει και σε προηγούμενο δοκίμιο του McLaren, όπου για την οικοδόμηση μιας εναλλακτικής παιδαγωγικής της αντίστασης ορίζεται ως προϋπόθεση η κοινωνιολογική ανάλυση ανάμεσα στην γνώση, την εξουσία και το σχολείο (Tadeau & McLaren, 1993, σ. 41).

33. Η αντίρροπη/αντιθετική παιδαγωγική, όπως την ονομάζει ο McLaren, υποκαθιστά το ρεφορμισμό της παιδαγωγικής που στόχευε στη διατήρηση εναλλακτικών (παρά αντι-ηγεμονικών) μορφών εκπαίδευσης στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 (McLaren, 2000, σ. 35).

34. «Με δεδομένες τις σημερινές οικονομικές συνθήκες και τη ικανότητα του καπιταλιστικού συστήματος να ιδιοποιείται τα επιχειρήματα κάθε κοινωνικής τάξης για την εκλογίκευση των καπιταλιστικών κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων» (Apple, 1993, σ. 243).

35. Ο McLaren σκιαγραφεί και παρουσιάζει το σώμα εννοιών και θεωρητικών κατευθύνσεων της κριτικής παιδαγωγικής, ενώ αναφέρεται στους κριτικούς παιδαγωγούς (ανάμεσα στους οποίους συμπεριλαμβάνει και τον Michael Apple) που με το έργο της έδωσαν μορφή και περιεχόμενο (McLaren, 1989, σσ. 155-208).

36. Που συγγενεύουν με τις μελέτες του Michael Apple για το Α.Π. και τη θεωρία της αντίστασης μέσα από το σχολείο (Apple, 1986, Apple, 1993).

37. Ο McLaren γράφει ότι η ριζοσπαστική παιδαγωγική δεν μελετάει απλά τις πολιτικές και πολιτιστικές λειτουργίες της εκπαίδευσης, αλλά συμπεριλαμβάνει στη συζήτηση για την εκπαίδευση τη συγκρότηση/κατασκευή της σχολικής εμπειρίας των μαθητών/μαθητριών, τα σχολικά κείμενα, την ιδεολογία των εκπαιδευτικών, πλευρές της σχολικής πολιτικής πέρα από απολιτικές και κοινωνικά ουδέτερες πρακτικές (McLaren, 1995, σσ. 32-33).

38. Ο Michael F. D. Young σε πρόσφατο άρθρο του θεωρεί ότι ακόμα και αν αποδεχτεί κανείς ότι η γνώση έχει επιστημολογική και κοινωνική θεμελίωση αντιμετωπίζει επιφυλακτικά τις νεοπαγείς ανθρωπολογικές θεωρίες της προσωπικότητας και της διαφορετικότητας που εξοστρακίζουν την κοινωνική βάση της γνώσης (Young, 2000, σ. 523). Επιπρόσθετα, ο Young αναφέρει ότι η κοινωνιολογία της σχολικής γνώσης χρειάζεται να συνδεθεί τόσο με τη διανομή της εξουσίας όσο και με τον ρόλο των κοινωνικών θεσμών (Young, 2000, σ. 534) συμπληρώνοντας τις αρχές των κριτικών ριζοσπαστών παιδαγωγών.

39. Ο McLaren οριοθετώντας τη σημασία που απέδιδε στην πολιτική της απελευθέρωσης διατυπώνει ότι η απελευθέρωση των καταπιεζόμενων μαζών αναφέρεται στη απελευθέρωση από την εκμετάλλευση, την περιθωριοποίηση, την έλλειψη δύναμης, τον πολιτιστικό ιμπεριαλισμό, τη βία (McLaren & Lankshear, 1994, σσ. 5-6).

40. Εξάλλου ο McLaren θεωρεί ότι το περιεχόμενο της εκπαίδευσης ενδυναμώνει τους μαθητές/μαθήτριες να αναγνωρίσουν τους εαυτούς τους δημιουργώντας μια ξέχωρη δυναμική που δεν καταλήγει στην αυτό-επιβεβαίωση, αλλά αναστοχάζεται κριτικά και αμφισβητεί τις κυρίαρχες αντιλήψεις. Κατανοεί το πρόσωπο μέσα στις κοινωνικές διεργασίες χωρίς να υποβιβάζει την κρίση σε εργαλειακή λογική και στην αποδοχή της κοινωνικής αναπαραγωγής, παρά σε τρόπους που οδηγούν στην ελευθερία και τον κοινωνικό μετασχηματισμό (social transformation) (McLaren, 1989, σσ. 186, 187, 190).

41. Οι κριτικοί παιδαγωγοί αναγνωρίζουν ότι τα σχολεία σαν δημόσιοι κοινωνικοί χώροι συνδέονται με τις κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες (McLaren, 2001, σ. 29).

42. Ο μεταμοντερνισμός, δηλαδή το πολιτισμικό επίχρισμα και απόφαση της καπιταλιστικής αναδιοργάνωσης (McLaren & Farahmandpur, 2005), αποτέλεσε αρχικά πεδίο διεισδυτικών θεωρητικών εκδοχών ιδιαίτερα σε ό,τι αφορούσε την «κατασκευή» των ταυτοτήτων, την αποδόμηση των μεγάλων αφηγήσεων και των μορφών ολοκληρωτισμού, την περιγραφή νέων μορφών αλλοτρίωσης και αποθέωσης του κοινωνικού και πολιτικού κυνισμού. Η περιορισμένη εμβέλεια του έχει την αφετηρία της στους τρόπους που εισάγεται στην κοινωνική θεωρία (ως ιδεολογικός μανδύας του νεοφιλελεύθερου παγκοσμιοποιημένου κεφαλαίου απεμπολώντας την ταξική δόμηση που προκαλεί κοινωνική ανισότητα αλλά και την ταξική πάλη – McLaren & Farahmandpur, 2005, σ. 85, McLaren, 2005b, σ. 519) αλλά και εξαιτίας της ιστορικής συγκυρίας.

43. Συνδέοντας την εξέταση της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας στο σχεδιασμό νέων αναλυτικών προγραμμάτων με τις θεωρητικές επεξεργασίες δημοκρατών κριτικών παιδαγωγών πέρα από τον ορίζοντα των κυρίαρχων θεωρήσεων και τεχνικών (Γρόλλιος, 2005, σσ. 34-38).

Zao Wou-Ki, Οι λύκοι κάτω από το φεγγάρι, Eau-forte σε χαλκό, 2 χρώματα, 1961

Zao Wou-Ki, Χωρίς τίτλο, Eau-forte σε χαλκό, 2 χρώματα, 1961